



Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi  
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi  
Van Yüzüncü Yıl University  
The Journal of Social Sciences Institute  
Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 50  
Sayfa/Page: 249-278  
ISSN: 1302-6879



## Vanlı Dîvân Şâiri Sa'dî Abdülbâkî ve Şiirleri Poet of Divan Sadi Abdalbaki from Van and His Poems

- Murat ÖZTÜRK\*
- Tolga ÖNTÜRK\*\*

\* Doç. Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Van/Türkiye.  
Associate Prof., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Education, Department of Education of Turkish Language and Literary, Van /Turkey.  
muratozturk8@gmail.com  
ORCID: 0000-0001-8830-9587

\*\*Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Van/Türkiye.  
Dr. Department of Turkish Language and Literature, Van / Turkey.  
onturk\_tolga@hotmail.com  
ORCID: 0000-0002-7420-2209



### Makale Bilgisi | Article Information

**Makale Türü / Article Type:**

Araştırma Makalesi/ Research Article

**Geliş Tarihi / Date Received:**

11/08/2020

**Kabul Tarihi / Date Accepted:**

07/11/2020

**Yayın Tarihi / Date Published:**

31/12/2020

**Atf:** Öztürk, M. & Öntürk, T. (2020). Vanlı Dîvân Şâiri Sa'dî Abdülbâkî ve Şiirleri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 50, 249-278

**Citation:** Öztürk, M. & Öntürk, T. (2020). Poet of Divan Sadi Abdalbaki from Van and His Poems. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 50, 249-278

### Öz

18. yüzyıl divan şairlerinden olan Sa'dî Abdülbâkî Efendi, Van'da dünyaya gelmiştir. Vanlı meşhur şair Dürrî-i Yek-çeşm Efendi ve Feyzî mahlası ile şiirler yazan Salih Efendi'nin biraderidir. Şair bir aileden gelen Sa'dî Efendi, iyi bir eğitim görmüştür. Hayatının belirli bir döneminde, devletin ileri gelenleri ile iyi ilişkiler kurmuştur. Başta Sultan III. Ahmed olmak üzere birçok vezir, sadrazam ve devlet adamına methiyeler yazmış, onların düğün, doğum, terfi gibi olaylarına tarihler düştür. Sa'dî Abdülbâkî, I. Mahmud'un emriyle İdris-i Bitlisî'nin sekiz bin beyitlik Farsça *Heşt Behişt* adlı eserini Türkçeye tercüme etmiştir. Ayrıca şairin Farsça ve Türkçe manzumeler kaleme aldığı bilinmektedir. Şair hakkında bilgi veren kaynaklar ondan övgü ile bahsetmekte, nazik sözlü ve çeşitli ilimlere vâkıf bir kişi olduğunu belirtmektedir. Şairin tezkirelerde yer alan birkaç şiirinin dışında, bir divan veya divançesi olup olmadığı bilinmemektedir. Şairin şiirleri kardeşi Dürrî-i Efendi'nin şiirlerinin de yer aldığı mecmuada dağınık ve çoğunlukla derkenarlarda bulunmaktadır. Bu çalışmada, bugüne kadar biyografisi ve şiirleri hakkında etraflı bir çalışma yapılmamış olan Sa'dî Efendi'nin hayatı ve edebi kişiliği hakkında bilgi verilmiş ve şaire ait daha önce yayımlanmamış olan yirmi sekiz manzume çeviriyazıya aktarılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Sa'dî Efendi, dürrî, müşterek gazel, Van, Heşt Behişt.

## Abstract

Sadi Abdülbâkî Efendi, one of the 18th-century divan poets, was born in Van. He is the brother of the famous poet Durrî-i Yek-Cheshm Efendi from Van and Salih Efendi, who wrote poems with the pseudonym Feyzî. Coming from a poet family, Sadi Efendi received a good education. He established good relations with the notables of the state at a certain period of his life. First of all, including Sultan III. Ahmed, he wrote praises to many viziers, grand viziers and statesmen, and dates were dropped for events such as their weddings, births and promotions. Sadî Abdülbâkî translated Idris-i Bitlisi's eight thousand couplets Persian Hesht Behisht into Turkish upon the order of Mahmud I. It is also known that the poet wrote Persian and Turkish poems. Sources that give information about the poet mention him with praise, stating that he is a polite, verbal, and knowledgeable person. It is not known whether the poet had a divan or a divan, except for a few of his poems in tezkires. The poet's poems are scattered in the majmua of his brother, Dürrî-i Yek-Cheshm Efendi, and are mostly found in alleys. In this study, information about the life and literary personality of Sadî Efendi, whose biography and poems have not been studied in detail until today, was given and twenty-eight poems of the poet, which were not published before, were translated into translation.

**Keywords:** Sa' dî Efendi, durri, joint gazel, Van, Hesht Behisht.

## Giriş

### 1. Sa' dî Abdülbâkî Efendi'nin Hayatı

Şiirlerinde Sa' dî mahlasını kullanan şairin *Beliğ Tezkiresi*'nde isminin Ebûbekir olduğu belirtilirse de (Abdulkadiroğlu, 1985: 212) asıl ismi Abdülbâkî Sa' dî'dir. Nitekim Sa' dî, *Heşt Behişt* tercümesinin mukaddimesinde kendisini “Abdülbâkî Sa' dî bin Ebûbekir Vehbî-i Vâni” olarak tanıtır (Karataş vd., 2008: 59). Van'da dünyaya gelmiştir. Vanlı ünlü şairlerden Dürrî-i Yek-Çeşm Efendi'nin ve Feyzî mahlasıyla şiirler yazan Sâlih Efendi'nin biraderidir (Çapan, 2005: 296). Esasen ailenin şair olan üyelerinden Feyzî ve Sa' dî kardeşler, Dürrî'ye nispetle tanınırlar.

Sa' dî Efendi, ilimle uğraşmış ve güzel yazı yazması sebebiyle Divân-ı Hümâyun kâtipliğinin yanı sıra çeşitli devlet görevlerinde de bulunmuştur (Çapan, 2005: 296). H 1151 (M 1738) senesinde Nahifî Efendi'nin vefatından sonra defterdarlık görevine yükseltildiği *Râmîz Tezkiresi*'nde belirtilir (Erdem, 1994: 162). Bazı kaynaklar, bu görevinin Hotin'de olduğunu söyler (Akbayar, 1996: 1424; Babinger, 1992: 307). Sa' dî Efendi, bu görevinden başka çeşitli devlet görevlerinde de bulunmuştur.

Şairin söz konusu görevler vesilesi ile, bazı devlet ricali ile ilişkilerinin olduğu, yazdığı tarih manzumelerinden anlaşılmaktadır. Bu şiirlerinde özellikle dönemin padişahı III. Ahmed'e övgüler yer

almaktadır. Ayrıca Sultan I. Mahmud'un Sa'dî'ye İdris-i Bitlisî'nin *Heşt Behişt*'ini tercüme etme emri verdiği de kaynaklarda belirtilir. Bu durum, şairin devlet ricaline yakın olduğunun göstergesidir.

Sa'dî'nin şiirlerinde övdüğü önemli devlet adamlarından biri, Sadrazam Şehit Ali Paşa'dır. Şair, Ali Paşa'nın Mısır'a vali olduğu H 1118 (M 1706) yılını belirten bir tarih manzumesi kaleme almıştır. Ayrıca Ali Paşa'nın ev yaptırması münasebetiyle H 1121 (M 1709) yılını işaret eden bir manzumesi vardır. "Târih-i Sûr-ı Pür-sürûr-ı meymenet-makrûn" başlıklı kıt'ada ise Ali Paşa'nın Sultan Ahmed'e damad olduğu H 1121 (M 1709) yılındaki düğün şenliği anlatılır:

*Bu sûr-ı pür-sürûra yazdılar Sa'dî bu târihi*

*Alî Pâşâyı Dâmâd itdi Sultân Ahmede Vehhâb* (1121)

Sa'dî'nin şiirleri arasında Sultan Ahmed'in H 1121 (M 1709) senesinde dünyaya gelen oğlu Şehzade Abdülmâlik ve Fâtıma Sultan'ın Üsküdar'da H 1121'de (M 1709) yaptırdığı çeşme için birer tarih manzumesi yer almaktadır. Bunun yanı sıra vezirlerden Telli Paşa, Nasuh Paşa ve Kapudan Mehmed Paşa adına tarihler kaleme alınmıştır. Şairin bunun gibi birçok tarih manzumesi kaleme alması, yüksek makamlardaki devlet adamıyla münasebeti olduğunu veya bu devlet adamlarının dikkatini çekmeye çalıştığı düşüncesini akla getirmektedir.

Sa'dî Abdülbâkî Efendi, hayatının geri kalanında başka memuriyetlerde de bulunmuş, H 1161 (M 1748) senesinde vefat etmiştir.

Vanlı Sa'dî için *Osmanlı Müellifleri* yazarı Bursalı Mehmed Tahir ve *Tuhfe-i Nâilî* yazarı Nail Tuman "Acem Sa'dî" demekle meşhur olduğunu da ifade ederler (Akbayar, 1996: 1424). Ne var ki Sa'dî'nin çağdaşları olan ve tezkirelerinde biyografisine yer veren Râmiz, İsmail Belig, Safâyî ve Sâlim Efendi onun Acem olarak bilindiğine dair herhangi bir ifade zikretmezler. Mehmet Nail Tuman ve Mehmed Tahir'in iddia ettiği şekliyle Sa'dî'ye niçin Acem dendiği hakkında etraflı bir malumat yoktur. Sa'dî ve kardeşleri Dürrî ve Feyzî de aynı yıllarda İstanbul'da buldukları halde kardeşlerinin değil de sadece Sa'dî'nin Acem sıfatıyla anılması belki de onun kişisel bir hususiyetinden kaynaklanmış olabilir. Aksi takdirde 18. asrın ilk çeyreğinde İstanbul'da devlet erkânıyla bu denli sıkı ilişkileri olan ve resmi görevler üstlenen bu ailenin tamamı için söz konusu sıfatın kullanılır, en azından zikredilir olması gerekirdi. Nail Tuman ve Mehmed Tahir'in bu iddialarını teyit edecek herhangi bir bilgiye şimdilik sahip değiliz. Sa'dî'nin kardeşi devrin meşhur sefiri ve kâtibi Dürrî, orta elçi payesiyle Safevî Devleti'ne gönderilmiştir. Dürrî, bu görevine ve seyahatine dair yazmış olduğu *Sefaretnamesi*'nde İran ve

Şiilik hakkında bazen olumsuz değerlendirmeler ve nitelermelerde bulunur. Yine Dîvân’ındaki bir beyitte de Sünnî ve Hanefî olduğuna; ayrıca Sünnilikle bilinen Nakşibendilik tarikatine mensup olduğuna özellikle vurgu yapar:

*Hanîfî mezheb-i dînem tarîkum Nakş-bendiyye  
Mutâbîkdur sülûkum şer‘-i pâke bî-riyâyam ben*

K. 16/4 (Dürri Divanı, vr.67a)

Söz konusu bu hususlar ailenin mezheb ve meşrep olarak İranîlikle bir ilgileri olmadığına kanıt gösterilebilir.

Sa‘dî’ye Acem denmesini gerektirecek bir başka ihtimal de Vanlı olmasıdır. Zira İran sınırındaki Van eyaletine zaman zaman İran’dan gelen kaçaklar, göçmenler veya mülteciler tarih boyunca sığınmıştır (Kılıç, 2012: 507). Ama yukarıda işaret ettiğimiz diğer kardeşlerin “Acem” namıyla zikredilmemiş olmaları bu ihtimali de zayıflatmaktadır.

Ona “Acem” denmesini akla getirecek bir ihtimal de Farsça’ya olan vukufiyeti ve İdris-i Bitlisi’nin *Heşt Behişt* adlı eserini başarıyla Türkçeye çevirmesidir (Serdar, 2016: 501). Ancak bütün bu olasılıkları teyit edebilecek herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Sa‘dî’ye dair zikredilen “Acem” sıfatının olumlu mu olumsuz mu olduğuna dair bir malumata da sahip değiliz. Zira Acem veya İranlı Osmanlı’daki pek çok kaynaktan aktarıldığına göre bazen öykünülen, itibar bulan; bazen rekabet edilip askerî ve kültürel sahalarda geçilmeye çalışılan, kimi zaman da reddedilip küçük görülen nitelermeleri içerir. Acem kelimesinin Osmanlı’daki kullanım bağlamı bugünkünden farklıdır. Bilindiği üzere Arap olmayan anlamına gelen Acem kelimesi Osmanlı’da daha çok başta Farslar olmak üzere İranlı manasında kullanılmıştır. Bununla beraber İran coğrafyasında Türklerin varlığı 10. asırdan itibaren belirgin şekilde hissedilmeye 11. asırdan itibaren de hâkim yönetici unsur haline gelmeye başlamasına rağmen Osmanlılar için İran coğrafyasında yaşayan Türkler de çok defa Acem olarak adlandırılmıştır. Hiç şüphe yok ki bu durumun temel sebebi siyasi çekişmelere sebep olan mezheb farklılığı ve İran coğrafyasına dair tam olarak tayin edilemeyen sınırlardır. Bu sebeplerden olsa gerek Karagöz oyununda tamamen Azeri aksanıyla Türkçe konuşan biri olmasına rağmen oyun kahramanı “Acem” olarak vafedilir. Osmanlılar, İran ve ahali için siyasi çekişmelerin seyir ve şiddetine bağlı olarak bazen Kızılbaş, Rafizî, Sürh-ser gibi ifadeler kullanırken kimi zaman da sadece Acem tabirini kullanmışlardır (Demir, 2016: 43-61).

## 2. Edebi Kişiliği

Sa'dî hakkında bilgi veren kaynaklar, onun şairliğinden övgüyle bahsederler. *Safâyi Tezkiresi*'nde Sa'dî Efendi'nin "bu asrın taze şiirler söyleyen, nazik sözlü ve çeşitli ilimlere haiz bir şair" olduğu belirtilir (Çapan, 2005: 296). Râmiz ise, onun "şiir ve inşâda eşsiz, ilim ve irfan ehli, belâgât-ı kelâm ile güzel tabirler kullanan mümtaz bir şair" olduğuna değinir (Erdem, 1994: 162).

Sa'dî'nin, iyi bir eğitim gördüğü eserlerinden anlaşılmaktadır. Ayrıca Sa'dî'nin kardeşlerinin de şair olması, aileden gelen önemli bir ilmî eğitimin göstergesidir. Safâyi'ye göre, Sa'dî Efendi, Türkçe ve Farsça şiir söylemeye muktedir, yetenekli bir şairdir. Onun şiirlerinde daha önce bahsedilmemiş hayaller, kullanılmamış mazmunlar yer alır (İnce, 2005: 249). Özellikle Farsça şiirlerinin olması, bu dile hakim olduğunun göstergesidir:

*Yâ Rab ez-ân ramet-i bî-ḥadd ü cûd  
K'ez-'adem-âverde-i biḥadd ü cûd  
Hişşe-i ber-bende-i miskîn be-baḥş  
Nîstem efkende-i misk-i in be-baḥş*

Farsçaya olan vukûfiyetinin en önemli göstergesi, aşağıda da hakkında bilgi verdiğimiz İdris-i Bitlisî'nin Farsça yazmış olduğu *Heşt Behişt*'inin Türkçeye tercümesidir. Şairin gazellerinde genellikle âşikâne ve rindâne bir edâ hissedilir. Aşk, sevgili, bezm ortamı, vuslat, ayrılık, rakip vs. öne çıkan temalardır:

*Meclis-i bâdede şun la'l-i leb-i şirînüñ  
Derdine eyle devâ ya'nî dil-i gam-gînüñ  
Tâb-ı meyden kızarup ruhlaruñ oldı gül gül  
Döndi yâkûta yine la'l-i leb-i rengînüñ*

Bunun yanı sıra dünyanın vefasızlığı ve fânîliği, dünyaya meyl etmemek gerektiği gibi hususlar üzerine de didaktik temalı gazellerine rastlanır:

*Gevher-i maḳşad için ḥalk ile gavğâdan geç  
Lenger-endâz-ı hevâ olma bu deryâdan geç  
Olma mizân gibi âviḥte-i tâḳ-ı tama'  
Naḳd-i râyic gibi bâzâr-ı temennâdan geç*

Bazı kaynaklar Sa'dî'nin Türkî-i Basit akımına mensup, mahallî söyleyişi gözeten bir şair olduğunu belirtir. Nihad Sâmî Banarlı, Sa'dî Efendi'nin Türkçe sözlerle şiir yazma hususunda ısrar ettiğine ve özen gösterdiğine işaret eder. Hatta eserinde, onun Türkçecilik ve mahallîleşme cereyanı etkisinde yazılmış bir kasidesinde geçen beytlere yer verir:

*Eğer memdûh ise Türkî lisânda nazm-perverlik  
Selîs ü vâzih ister dinleyen fehm eyleye anı*

*Nice Türkî denür ol şiire kim her lafzının halli  
Lügatler bakmağa muhtaç ede mecliste yârânı  
Benim Türkî dilinde cümlelerin malûmudur şiirim  
Ki lafz-ı nâ-şenideyle mükedder etmem ihvânı*

“Eğer Türkçe şiir söylemek makbul bir hareketse bu şiiri açık ve akıcı bir ifadeyle söylemek gerekir. Şu sebeple ki dinleyen şiiri anlasın. Her kelimesini çözmek için insanı lügatlara bakmaya muhtaç eden şiire nasıl Türkçe şiir denilebilir. Herkes bilir ki ben Türkçe şiirde duyulmamış kelimeler kullanarak okuyanın ruhunu bulandırmam.” (Banarlı, 1987: 745).

Nihat Sami Banarlı’nın alıntıyla aktardığı bu beyitlere Dürri ve kardeşlerinin şiirlerine yer verildiği mecmuada rastlayamadık. Ancak şunu da belirtelim ki Sa‘dî’ye ait olduğu belirtilip tezkirelerde de alıntılanan bazı beyitler ve Mehmet Arslan tarafından tespit edilen “sûriye” tarihi de (Arslan, 1999: 101) bu yazma eserde yoktur. Dolayısıyla Sa‘dî’nin bütün şiirlerine ulaşmadan onun Türkçeciliğine veya sanat anlayışına dair tam bir fikir yürütmenin mümkün olmadığını ifade edelim. Bununla beraber elimizde mevcut şiirlerinden hareketle bir değerlendirme yapmak mümkündür. Sa‘dî’nin Türkçe şiir yazmak hakkındaki kanaatlerine dair beyitleri esasen on sekizinci asır ve öncesinde de başka bazı şairlerce de tekrarlanmıştır. Örneğin Nâbî’nin

*Ey şî‘r miyanında satan lafz-ı garîbi  
Dîvân-ı gazel ş‘ir-i kâmus degüldür* (Bilkan, 1997: 587)

beytine bakarak şiir dilinde sadelik arayışlarının Sa‘dî’den önce başladığı, Lale Devri adı verilen yıllarda bu arayışın hız kazandığı, mahallileşme üslubuyla beraber şiir dilinin nispeten sadeleştiği görülmektedir. Sa‘dî’nin bu beyitleri önemli olmakla beraber tekil değildir. Bu devirden başlamak üzere Sâbit, Fehim, Tâlib Efendi, Bursalı İsmail Hakkı, Şeyh Gâlib, Ebubekir Sâmi Paşa ve Şair Abdî gibi pek çok şair ve yazar da bu meseleye dair şiirler kaleme almışlardır (Özgül, 2006: 350-364). Bu sebeple Sa‘dî’nin bu beyitlerinin Türklüğe ve Türkçeye dair bilinçli bir düşüncenin mi yoksa devrin zihniyetine etki eden moda söylemlerden birinin ürünü mü olduğunu kestirmek güçtür. Ancak her ne olursa olsun Türkçenin sadeleşmesi, Arap ve Fars dillerine rağbetin eleştirilmesi sürecinde değer bulan önemli ifadeler olarak değerlendirilebilir. Sa‘dî’nin bu ifadeleri gazetenin etkisinden önce saray veya İstanbul merkezli olmak üzere yenilik ve sadelik anlayışının ortaya çıktığının kanıtıdır (Öztürk, 2016: 283).

Banarlı’nın iddia ettiğinin aksine Sa‘dî’nin şiirlerinde Türkî-i Basit akımına mensup veya Tanzimat sonrası Türkçeci şairlerin

şairlerinde görülen sade Türkçeyeyle şiir yazmanın izlerine çok da rastlanmaz. Esasen onun şiir dili de çağdaşı şairlerin şiirlerinden pek farklı değildir. Her ne kadar kendisinden önce sade dille şiir yazılması gerektiği iddiasına rağmen pek çok şiirinde “lugatlar bakmağa muhtaç edecek” denli ağır bir dille şiir yazan Nâbî gibi külfetli bir dil kullanmamışsa da on sekizinci asır şiirinde gördüğümüz genel anlayış ve üsluptan çok da farklı bir tarzının olduğunu söylemek zordur. Divan şairlerinin şiirde kullandıkları dilin yazdıkları nazım şekline göre değişebildiği şiir geleneğinden kaynaklanan bir hususiyettir. Buna göre daha felsefi yaklaşımları içeren tevhid türüyle Allah’a yakarışı içeren münacatta şiir dili değişebilmektedir. Yine protokol ve hiyerarşiyi dikkate alarak yazılan kasidelerle daha coşkun ve samimi ifadelerin yer alabildiği gazelerde veya musammatlarda şiir dilinin farklı olabileceği divanların çoğunda görülür. Sa’dî’ye ait olan ve elimizde bulunan şiirler arasında kaside nazım şekliyle yazılan şiirlere rastlanmaz. Ancak onun tarih manzumelerinde dil bakımından yer yer kasidelerde görülen dil ve üsluba yaklaşıldığı dikkat çeker.

Sa’dî’nin *Heşt Behişt Tercümesi*’nde de dil bakımından sade ve Arapça ve Farsça tamlamalardan, ağdalı söyleyişlerden pek de uzak durmadığı görülür. Bunda *Heşt Behişt*’in Farsça aslının ağdalı bir dille yazılmış olmasının etkisi de olabilir. İdris-i Bitlisî tarafından yazılan Farsça manzum kısımların bir kısmını vezinli ve şiir halinde bir kısmını ise mensur olarak Türkçeye tercüme etmiştir. Bu çevirilerde de dil bilinciyle ve sade Türkçeye çok da rastlanmaz (Karataş vd., 2008). Bununla beraber onun tanınmış, kıymetli bir eseri Farsçadan Türkçeye tercümesi başlı başına bir dil hizmeti olarak dikkate değerdir.

Sonuç olarak Sa’dî’nin şiirlerinde kullandığı kelimeler, terkipler ve ifadeler devrinin genel özelliklerinden çok da farklı değildir. Banarlı’nın işaret ettiği beyitlerdeki ifadeler belirli bir zihniyetin değişmeye başladığının, dil tasarrufunda ise değişimin yavaş seyrettiğinin göstergesidir.

Sa’dî’nin şiir özelliklerinden biri tarih düşürme alanındaki ustalığıdır. Yüzyılın revaç bulan edebi özelliklerinden tarih manzumesi yazma alanında oldukça başarılı olan şair, yaşadığı dönemdeki bazı olaylara ve imar faaliyetlerine tarih düşürmüştür.

Onun düşürdüğü tarihlerden ikisi de Sultan III. Ahmed’in çocuklarının sünnet düğünü ve sadrazam Ali Paşa’nın padişahın saraya damat olması sebebiyle yapılan düğünleri tebrik kastıyla kaleme aldığı suriyelerdir. Osmanlı Devleti’nde padişahların kızlarının veya kızkardeşlerinin (bânuların) evlenme düğünlerinin veya şehzadelerin sünnetlerinin anlatıldığı tür olan surnameler

mesnevi, kaside veya tarih kıtası şeklinde kaleme alınmışlardır. Sa'dî'nin kaleminden çıkmış iki suriye tarihi tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi Mehmet Arslan'ın tespitini yapıp yayımladığı ve Sultan III. Ahmed'in şehzadeleri Süleyman, Mustafa, Mehmed ve Bayezid'in sünnet düğünlerinin konu edildiği elli bir beyitlik tarih kıtasıdır. Bu şiir bir kıta-i kebire olmakla beraber sünnet düğününe dair pek çok ayrıntıyı başarıyla aktarması bakımından önemlidir (Arslan, 2016: 101-105). Sa'dî'ye ait ikinci suriye ise çalışmamıza konu edilen yazmada bulunan yirmi bir beyitlik bir tarih kıtasıdır. Bu şiirinde Sa'dî, Sadrazam Ali Paşa'nın Sultan III. Ahmed'e damat olması sebebiyle tarih düşürmüş, Ali Paşa'yı tebrik etmiştir (vr. 64a-64b).

### 3. Eserleri/Şiirleri

Sa'dî, tezkirelerin adından övgüyle bahsettiği bir şairdir. Yukarıda da belirtildiği gibi, onun en önemli eseri İdris-i Bitlisi'nin *Heşt Behişt*'inin tercümesidir. "Osmanlı tarihiyle ilgili olan *Heşt Behişt*, İdris-i Bitlisi'nin en önemli eseridir. Farsça kaleme alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'den II. Bayezid'e kadar olan sekiz padişahın hayat hikâyesinin anlatıldığı, esasen mensur olmakla beraber 8000 beyit kadar da manzum kısımdan oluşan bir tarih kitabıdır. Eserde, her Osmanlı sultanı bir cennet katına benzetilmiş, her padişahın kronolojik hayatı, tahta çıkmaları ve dönemlerinde geçen olaylar anlatılmıştır." (Serdar, 2016: 501).

Sa'dî Abdülbâkî Efendi, bu eseri Türkçeye tercüme etmiştir. Sa'dî bu tercümenin bizzat Sultan I. Mahmud'un emri, sadrazam Ali Paşa ve Şeyhülislam İshak Efendi'nin istekleri doğrultusunda yazıldığını ifade eder (Karataş. vd., 2008: 59). Bu durum, İdris-i Bitlisi'nin *Heşt Behişt* adlı eserinin on sekizinci yüzyılda önemli bir tarih kaynağı olduğunu gösterir. Ayrıca bu eserin daha önce Türkçeye tercüme edildiğine dair bir bilgi bulunmadığından *Heşt Behişt*'in mevcut Türkçe parçalarının Sa'dî Abdülbâkî Efendi'nin elinden çıktığını söylemek yerinde olur (Babinger, 1992: 307). Eserin bilinen 8 nüshası vardır (Serdar, 2016: 510).

Yaptığımız incelemeler sonucunda Sa'dî'nin müstakil bir divanına veya divançesine rastlamadık. Onun şiirlerinin büyük çoğunluğu kardeşi Dürrî Efendi'nin şiirlerinin de bulunduğu Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan 3409 numaralı mecmuada yer almaktadır. Bunun yanı sıra Sa'dî'den bahseden tezkirelerde de onun şiirlerinden örnekler yer alır. *Heşt Behişt Tercümesi*'nde şiirleri mevcuttur. Ayrıca Sultan III. Ahmed'in şehzadelerinin sünnet düğünü



hakkında yazılmış 51 beyitlik bir suriyesini Mehmet Arslan tespit edip yayınlamıştır:

*Hazret-i Han Ahmed-i Cem-himmet ü Hâtem-simât  
Kim sârây-ı âlemün oldur veliyy-i ni 'meti*

*Ol emîn-i Yesrîb ü Bathâ ki fazl-ı Hakk ile  
Zâtına mahsûsdur hükm ü hilâfet hil 'ati  
(...)*

*Her biri seyyâre-i evc-i sipihr-i saltanat  
Her birinün mâha pertev-bahş mihr-i tal 'ati*

*Her birine kân-ı imkân hâsılı olmaz bahâ  
Her biri deryâ-yı feyzün gevher-i zî-kıymeti*

*Her biri bir gonca-i zibâ-yı bâg-ı saltanat  
Her birisi rub '-ı meskûn gülşeninün ziyeti  
(...)*

(Arslan, 1999: 101)

Nihat Sami Banarlı da şairin Türkçeciliğine vurgu yapmak amacıyla birkaç beyitini yayımlamıştır.

Dürrî Divanı'nın da bulunduğu Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki yazma nüsha da Sa'dî Efendi'ye ait yirmi sekiz şiir bulunmaktadır. Sa'dî'nin biri hariç şiirlerinin tamamı Türkçedir. Kardeşi Feyzî Efendi ile müşterek yazdıkları mesnevi nazım şeklindeki iki beyitlik Farsça bir şüire rastlanır. Divanda 12 gazel, 7 kıt'a, 1 rubai, 7 beyit ve bir de Farsça mesnevi bulunmaktadır. Beyitlerden ikisi tarih manzumesi türündedir. 50a'da bulunan gazel ile 64b'de bulunan gazel de methiye türünde kaleme alınmıştır. Sa'dî'nin şiirleri divanda 29a ile 240a varakları arasında, dağınık ve çoğu derkenara yazılmış bir şekilde bulunmaktadır.

### 3.1. Gazelleri

Mecmuada Sa'dî Efendi'ye ait 12 gazel bulunmaktadır. Bu gazellerden 44a ve 45b'deki ilk ikisi, Vanlı şair kardeşler olan Sa'dî, Dürrî, Feyzî ve Mâdih'in birlikte kaleme aldığı müşterek gazellerdir. Bu şiirlerde hangi beytin hangi şaire ait olduğu müstensih tarafından belirtilmiş olup her iki gazelde de Sa'dî'ye ait birer beyit bulunmaktadır. Ayrıca makta beytinde dört şairin de mahlasları yer almaktadır.

Gazellerin onu beşer beyitten oluşmaktadır. Bir gazel yedi beyitten oluşmaktadır. Bu gazel aynı zamanda müzeyyel gazeldir. Beşinci beyitte mahlas söylendikten sonra, gazele Sultan Ahmed'i öven iki beyit daha zeyl etmiştir.

### **3.2. Tarih Manzumeleri**

Sa‘dî Efendi, kardeşi Dürrî gibi tarih düşürme hususuna önem vermiştir. Mecmuada Sa‘dî’ye ait 8 tarih manzumesi bulunmaktadır. Bu tarih manzumelerinden, şairin devletin ileri gelenleri ile patronaj ilişkisi içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihlerden 6’sı kıt‘a ile ikisi de beyit şeklinde yazılmıştır.

Şair, dönemindeki çeşitli olaylara tarihler düşmüştür. Bazı şahısların herhangi bir makama gelmesine, çeşme ve ev yapımı gibi imarî faaliyetlere, doğum, düğün, zafer kazanma ve isyan bastırma gibi olaylara tarih yazmıştır. Sa‘dî’nin tarih manzumelerinin yedisi tam tarih usulü ile yazılmıştır. Sadece Şam Valisi Nasuh Paşa’nın Kuleyb’in başını kesmesi olayı ta‘miyeli tarih usulü ile yazılmıştır.

Mecmuada 47a’da “târîh-i çeşme” başlıklı kıt‘a, H 1121 (M 1709-10) tarihlidir. Ancak kaynaklarda geçen Üsküdar’daki meşhur Fatıma Hanım Çeşmesi, H 1141 (M 1728-29) tarihli olup çeşmenin bânisi Sultan III. Ahmed’in kızı Fatıma Sultan’dır. Sa‘dî’nin kıtasındaki tarih mısraının ebced hesabı da H 1121 tarihini vermektedir. Muhtemelen bu yapı, Fatıma Sultan adına yapılan başka bir çeşmedir. 1704 yılında dünyaya gelen Fatıma Sultan fırtınalı bir hayat geçirmiş, 3 Ocak 1733 tarihinde henüz 29 yaşında iken vefat etmiştir. Hayırsever biri olan Fatıma Sultan, kendi adına Üsküdar’ın Gündoğumu Caddesi üzerindeki At Pazarı meydanına bir çeşme yaptırmıştır. Dönemin şairlerinden Şâkir’in çeşmeye düştüğü tarih kitabeye nakşedilmiştir (Gedik, 2018: 280). Bu durumda çeşmenin Fatıma Sultan adına yaptırılmış başka bir çeşme olması veya çeşmenin Sultan Ahmed’in kızı değil de hanımı Fatıma Sultan adına yaptırılmış olması ihtimalleri akla gelmektedir. Bunların dışında bu karışıklığın müstensih hatasından kaynaklandığı da düşünülebilir.

Şair Sa‘dî, Fatıma Sultan’ı ve Sultan Ahmed’i methettikten sonra, çeşmenin güzelliklerini anlatmıştır. Son beyitte ise “tam tarih” yöntemiyle çeşmenin yapılış tarihi olan H 1121 (M 1709-10) yılını belirtmiştir. “Bir tarih mısra’ının bütün harfleri ebced alfabesindeki sayı değerlerine göre toplandığında ortaya çıkan yekün hadise yılını veren bir sayı ise bu tür tarihlere tam tarih denir.” (Yakıt, 2010: 351).

*Rüşdine tahsîn idüp Sa‘dî didüm târîhîni*

*Emr ile kıldı bu ‘aynı Fâtıma Sulţân revân (1121)*

Sa‘dî’nin tarih manzumesi yazdığı şahsiyetlerden bir diğeri, Osmanlı donanmasında uzun yıllar kaptan-ı deryâlık yapan Kaptan-ı Deryâ Cânım Hoca Mehmed Paşa’dır. Osmanlı denizcisi olan Mehmed Paşa’nın ne zaman doğduğu bilinmemektedir. Kaynaklarda Cezayir veya Trabluslu olduğu belirtilir. Mehmed Paşa gençliğinde dönemin kaptan-ı deryaları İbrahim Paşa ve Süleyman Paşa’nın

emrinde kapudan olarak görev yapmıştır. Bu dönemde Osmanlıların Akdeniz’de Venedik, Ceneviz ve Malta korsanları ile mücadelesinde ve Mısır-Hicaz güzergahının güvenliğinin sağlanmasında Mehmed Paşa’ya önemli görevler düşmüştür. Cânım Hoca Mehmed Paşa’nın 1706 yılından itibaren Osmanlı kaynaklarında adı sıkça geçtiği ve üç kez kaptan-ı deryâ görevi üstlendiği belirtilmektedir (Aydın, 2016: 28).

Sa’dî, “Güfte-i Sa’dî Târîh-i Kapudân Paşa” başlıklı on bir beyitlik kıt’ada Mehmed Paşa’nın Sultan Ahmed’in iltifatına mazhar olduğunu ve vezaret makamına geldiğini dile getirir. Şair, Paşa’nın denizlere kaptan olduğunu belirterek son beyitte “tam tarih” yöntemiyle H 1116 (M 1704-05) tarihini düşer:

*Bu sa’âdetde görüp Sa’dî didim târîhin  
Berr ü bahra Kâpudân Sa’d Mehemmed Pâşâ (1116)*

Her fırsatta Sultan III. Ahmed’e övgüde bulunan şair, Şehzade Abdülmâlik’in doğum yılı olan H 1121 (M 1709-10) tarihli, yedi beyitlik bir kıt’a kaleme almıştır. Şehzadenin güzelliği övülüp Sultan Ahmed’e dua edildikten sonra son beyitte tam tarih yöntemi ile şehzadenin doğum yılı belirtilmiştir:

*Didim revnakda melik-i vücûd oldukda târîhin  
İde şehzâde ‘Abdü’l-mâlikîñ ‘ömrüñ füzûn Mâcid (1121)*

Şair, Rusya Çarlığı ve Osmanlı Devleti arasında H 1123 (M 1710-11) tarihinde gerçekleşen Prut Savaşı’na bir beyitlik tarih düşürmüştür. Sa’dî, Osmanlı Devleti’nin zaferi ile sonuçlanan ve sonrasında Prut Antlaşmasının imzalandığı Osmanlı-Rus savaşına yönelik yazdığı bu beyti, tam tarih yöntemi ile kaleme almıştır.

*İdince çâr-yâr imdâd-ı rûhânî didim târîh  
Söyündi nâr-ı Moskov mu ‘cîz-i nûr-ı Muhammeden (1123)*

Sa’dî, Şam Valisi Nasuh Paşa’nın urban şeyhi Kuleyb’i öldürmesi dolayısıyla 13 beyitlik bir kıt’a yazmıştır. Nasuh Paşa, Aydın Sancağı Valisi iken H 1120 (M 1708) senesinde Şam’a vali ve hac emiri olarak atanmıştır. Paşa’nın karşılaştığı ilk sorunlardan biri Şam urban şeyhi Kuleyb olur. Kuleyb, hacılara deve tedarik etmekle görevliydi. Kendisine hac kileri bütçesinden ayrılan paraya rıza göstermeyerek bir sonraki yılın kirasından bir miktar istemeyi adet edinmişti. Nasuh Paşa’dan da 1710 senesinin alacağından bir kısmını peşin almıştı. Bu durum, Şam hazinesinde bütçe açığı meydana getirdiği için Nasuh Paşa sona erdirilmesini istedi. Paşa’nın bir başka önemli sorunu artan bedevi saldırılarıydı. Bu yüzden Şam hac yolunu kullanan hacıların karşılanması hususu çok önemliydi. 1121/1709 senesinde hacılar ile birlikte Şam’a doğru gelen Nasuh Paşa, Valide Kapısı adlı menzilde yaklaşık dört bin kadar urbanın saldırısına maruz

kaldı. Buna karşı Paşa, hiç kimsenin yardımı olmadan kendi askerleriyle urbanı perişan etti. Urban şeyhi Kuleyb'i de görüşmek için çadırına davet eden Nasuh Paşa, çadıra girdiği anda Kuleyb'i katletmiştir (Erken, 2017: 29).

Şair, Sultan Ahmed ve Ali Paşa'ya övgüde bulunduktan sonra, Nasuh Paşa'nın urban şeyhi Kuleyb'in başını kestiğini ve eşkiyalı perişan ettiğini anlatır. Son beyitte de tamiyeli tarih usulü ile H 1121 (M 1709-10) tarihini düşmüştür. "Bir tarih mısraının harflerinin sayı değeri toplamı, bir olayın yılını tam olarak vermezse, o zaman sonuca kaç sayı ekleneceği veya çıkarılacağı bir önceki mısra da genellikle açık veya kapalı bir dille belirtilir. Bu tür tarihlere ta'miyeli tarih denir." (Yakıt, 2010: 358).

Şiirin son mısraı olan "Bâ'is-i tevbe-i naşûh oldı" ibaresinin ebced sistemindeki sayı değeri toplamı 1191 çıkmaktadır. Bu tarihin "fazla ta'miyeli tarih" olduğu görülmektedir. Şair bir önceki mısra da "Kaṭ'-ı re's-i Kuleyb-i 'urbâna" yani 'urban Kuleyb'i'nin başını kes diyerek 'urban kelimesinin başındaki 'ayn harfinin çıkarılması gerektiğini işaret etmektedir. 'Ayn harfinin ebced sistemindeki sayı değeri 70'tir. 1191 tarihinden 70 çıktığında H 1121 (M 1709-10) tarihi elde edilmiş olur.

*Ta'miye-güne mısra'-ı âhir  
Sâl-i târihine şürûh oldı  
Kaṭ'-ı re's-i Kuleyb-i 'urbâna  
Bâ'is-i tevbe-i naşûh oldı (1121)*

Divanda dönemin önemli devlet adamlarından Sadrazam Damat (Şehit) Ali Paşa için üç tarih manzumesi kaleme alınmıştır. İznik'te dünyaya gelen Ali Paşa'nın 35 yaşında öldüğü bilindiğine göre doğum tarihi 1682'dir. Vezir kethüdalığından emekli olan Hacı Hüseyin Ağa'nın oğludur. Ali Paşa, II. Ahmed döneminin sonlarında saraya girmiş, sırasıyla rikabdar, çukadar, silahdar olarak görev yapmıştır. 1708 yılında III. Ahmed'in musahibi olan Ali Paşa, bir süre sonra sultanın kızı Fatıma Sultan ile nikahlanmıştır. 1709 senesinde ikinci vezir ve Kıbrıs valisi olarak atanmıştır. 1713'te İbrahim Paşa'nın yerine Osmanlı devletinin elli birinci sadrazamı olmuştur. 1716 yılında Nemçe Seferi'nde şehit olmuştur (Özcan 2010: 433).

Şair, bir beyit ile Şehit Ali Paşa'nın Hz. Yusuf gibi Mısır'a aziz olduğunu belirtir. Bu beyitte tam tarih yöntemi ile 1118 tarihi düşülmüştür.

*Didi Ya'kûb ṭab'im Sa'diyâ bu mısra'ı târiḥ  
Gidüp Yusûf gibi Mısra'Azîz oldı 'Alî Pâşâ (1118)*

Bir diğer tarih manzumesi, Ali Paşa'nın 1121 tarihinde yaptırdığı evi için yazılmıştır. Şair, son mısradaki tam tarih usulü ile 1121 tarihini vermektedir.

*Vezîr-i kâm-rân ol mazhar-ı elîf-i Rabbânî  
Çü ikbâl ile kıldı bu sarây-ı dil-keşi me 'vâ  
Görüp bu dergeh-i vâlâyı Sa 'dî söyledim târih  
Zihî bâb-ı mu 'allâ menzil-i beyt-i 'Alî Pâşâ (1121)*

Sadrazam Ali Paşa için yazılan son tarih manzumesi, *Târih-i Sûr-ı Pür-sürûr-ı Meymenet-makrûn* başlıklı, Ali Paşa ile Sultan III. Ahmed'in kızı Fatıma Sultan'ın düğün şenliğinin anlatıldığı kıt'adır. Sûr-nâme özelliği de bulunan şiirde, Sultan Ahmed ve Ali Paşa'nın övgüsünden sonra düğün şenliğinin tasviri yapılır. Son beyitte de tam tarih yöntemi ile H 1121 (M 1709-10) senesine tarih düşürülür.

*Bu sûr-ı pür-sürûra yazdılar Sa 'dî bu târihi  
'Alî Pâşâyı dâmâd itdi Sulâtân Ahmede Vehhâb (1121)*

### 3.3. Vezin ve Kafiye

Vanlı Sa 'dî Efendi, genel olarak vezin tatbikinde başarılıdır. Onun şiirlerinde zihaf gibi vezin kusurlarına çok fazla rastlanmaz. Aruzun çeşitli bahirlerini kullanan şair, daha çok hezec ve remel bahirlerini tercih etmiştir. Bunun yanında muzârî bahrini ve karışık bahirlerden olan bahr-i cedîdi de kullanmıştır.

Aruz vezni	Bahir	Şiir Sayısı	Toplam
Mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün	hezec	4 gazel, 3 kıt'a, 2 beyit	9
Fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün	remel	3 gazel, 1 kıt'a, 3 beyit, 2 beyit	9
Fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün	remel	1 kıt'a	1
Mef 'ülü fâ 'ilâtü mefâ 'ilü fâ 'ilün	muzârî	3 gazel	3
Fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün	remel	1 mesnevi	1
Mefâ 'ilün fe 'ilâtün mefâ 'ilün fe 'ilün	hezec	2 gazel	2
Fe 'ilâtün mefâ 'ilün fe 'ilün	cedîd	1 kıt'a	1
Mef 'ülü mefâ 'ilü mefâ 'ilü fe 'ülün	hezec	1 rubâi, 1 kıt'a	2

Şairin daha çok müreddef kafiyeyi tercih ettiği görülür. Sa' dî on iki şiirinde müreddef kafiye, yedi şiirinde mücerred kafiye ve bir şiirinde de müesses kafiye kullanmıştır. Redif kullanımında ise Türkçe ek ve kelimelerin çokluğu dikkat çeker. Şairin kullandığı rediflerden altısı kelime halinde redif, beşi ek halinde redif ve üçü de ek ve kelime halinde rediftir.

#### 4. Sa' dî Abdülbâkî Efendi'nin Şiirleri\*

(29a derkenar) Târih

*(Mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün)*

*Didi Ya 'kûb tab 'ım Sa' diyâ bu mışra 'ı târih*

*Gidüp Yusûf gibi Mışra 'Azîz oldı 'Alî Pâşâ (1118)*

(44a derkenar) Müşterek Gazel

*(Mef'ûlü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün)*

Sa' dî

*Bâğ-ı cihânda bülbül-i destân-serâlarız*

*Şevk-i ruhuñla şâ'ir-i rengin-edâlarız*

Dürrî

*Biz sır çeşm-i mâ'ide-i 'âlemiz velî*

*H'ân-ı vişâl-i dilbere germ-iştihâlarız*

Feyzî

*Lutf eyle şun şarâb-ı lebüñ eyleme dirîğ*

*Biz de bu bezm-i 'aşqda zevk-âşinâlarız*

Mâdih

*Deryûze-i vişâlüñ iderseñ terahhüm it*

*Ey pâdişâh-ı mülk-i melâhat gedâlarız*

Dürrî

*Dürrî vü Sa' dî Mâdih ü Feyzî bu bezmde*

*Bir kaşı yaya çille çeker mübtelâlarız*

(45b) Müşterek Gazel

\* Şiirler yazma mecmuadaki varak numaralarına göre sıralanmıştır.

**(Mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün)**

Dürrî

*Dil-i şeydâ nola cem ' itmese esbâb-ı sâ mânû  
Perîşân eyledi ahvâlimiz zülf-i perîşânû*

*Lebâlebdür hevâ-yı bûs-i la 'lûñle senûñ sâkî  
Ğabâbuñ şanma câm içre tehîdir çeşm-i hayrânû*

Sa' dî

*Firâķ-ı hasret-i kaddüñle yanmış hasta dillerdir  
Tabîbüm şerbet-i la 'lûñle şordur hâl-i mestânû*

Feyzî

*Tecerrüdle o kîm 'işret-güzîn-i bezm-i vahdetdir  
Mesihâ gibi elde câm ider hûrşîd-i rahşânû*

Dürrî

*O şûhuñ fikr-i zülf ü hâl u hatt u rûyû mahv etmiş  
Çü Mâdiğ Dürriyâ Sa' dî ile Feyzî-i nâlânû*

(46a derkenar) Beyit

**(Fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün)**

Sa' dî

*İltifâtuñla tamâm olmadadır noķşânûm  
Tañrı göstermiye eksiklüğüñi sulţânûm*

(46a derkenar) Feyzî-i müşterek bâ-Sa' dî zû'l-bahreyn ü zû'l-  
kañiyeteyn

**(Fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün)**

*Yâ Rab ez-ân rahmet-i bî-hadd ü cûd  
K'ez- 'adem-âverde-i bî-hadd ü cûd*

*Hişşe-i ber-bende-i miskîn be-bahş  
Nistem efkende-i misk-i in be-bahş*

(46b derkenar) Beyit

**(Fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün)**

Görinür âyine-i dilde ruḥ-ı şâhid-i kâm  
Şûret-i zâhiri ko râh-ı temâşâdan geç

(47a derkenar) Târîḥ-i Çeşme

**(Fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün)**

Nûr-ı 'ayn-ı Ḥazret-i Ḥân Ahmed-i vâlâ-tebâr  
Kim odur iklîletü't-tâc-ı havâtîn-i cihân

Âb-ı iḥsân ile ol lü'lü'-yi bahr-ı salṭanat  
Eyledi bu cây-ı pâki gıbṭa-endâz-ı cenân

Kaṭresi mâ'ü'l-hayât-âsâ bu zîbâ çeşmenüñ  
Ruḥ-ı şîrine naşîb olsa bulurdı tâze cân

Rüşdine taḥsîn idüp Sa'dî didüm târîḥini  
Emr ile kıldı bu 'aynı Fâtıma Sulṭân revân (1121)

(48a derkenar) Gazel

**(Fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün)**

Meclis-i bâdede şun la'l-i leb-i şîrinüñ  
Derdine eyle devâ ya'nî dil-i gam-gînüñ

Tâb-ı meyden kızarup ruḥlaruñ oldı gül gül  
Döndi yâkûta yine la'l-i leb-i rengînüñ

'Âşıkuñ gönlin alup vaşla rıza virmezsin  
Mezheb-i 'aşkda ey büt bu mudur âyînüñ

Saña dil virmek ile kâfir olur mu 'uşşâk  
Ya neden kanına girmek bir alay miskînüñ

Sa'diyâ eyleme taṭvîl süḥan-nâdâna  
Ehle söyle bu gâzeldir sebab-i taḥsînüñ

(48b derkenar) Gazel



**(Mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün)**

*Döküldi dâmen-i naḥl-i niyâza âb-rû şimdi  
Gülistân-ı şafâ kesb itdi başka reng ü bû şimdi*

*Dimâg-ı ârzû mahrûm-ı bûy-ı âşinâyîdür  
Bahâ-yı 'ıtr-ı şâhîde mezâd olur o bu şimdi*

*Bu gülşende 'aceb cûy-ı niyâza rağbet olmaz mı  
O naḥl-i nâz-perver eylemez mi ser-fürû şimdi*

*Kime zevk-i lebûñ işrâb idersem mest olur fi 'l-hâl  
Mey-i 'aşkuñla dil tutdı şürâhî gibi hû şimdi*

*Ne hâcât Sa 'diyâ keyfiyyet-i Cemden su 'âl itmek  
İder işrâb o hâli fülful-i câm-ı sebû şimdi*

(49a derkenar) Gazel

**(Mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün)**

*Ne taklîd-i sühandânî ne lafz-ı âşinâyîdür  
Tabî 'at merdüm-i rûşen-dile feyz-i Hudâyîdür*

*Egerçi derd-mendüm dîde-i 'ayâna zâhirde  
Marîz-i 'aşka ammâ sözlerim nuḥk-ı şifâyîdür*

*Çoparsañ dâmenüñden pençe-i agyârı lutf itseñ  
Bu da 'uşşâka ey gül tâze resm-i dil-rübâyîdür*

*Cezâyir dilberiniñ kıl hâzer darb-ı tüfenginden  
Egerçi nâ-resîde tıfldur ammâ ki dâyîdur*

*'Aceb mi mesnevî-h'ân olsa zühre gûş idüp şî 'rin  
Niçe demdür ki Sa 'dî tekye-i 'aşk içre nâyîdür*

(49b derkenar) Gazel

**(Mefâ 'ilün fe 'ilâtün mefâ 'ilün fe 'ilün)**

*Teninde dâg olanuñ meyli nâle zâre degil  
Hezâr-ı bâg-ı gamuñ ḥ'âhişi bahâra degil*

Yeter hulûş ile nezzâre-i cemâli baña  
Hudâ bilür garazum bûse vü kenâre degil

Egerçi ney gibi pür-dâğ-ı hasret oldu tenüm  
Ne çâre nâle vü efgânım âşikâre degil

Nigâh-ı mestüñe âmâdeyim hemân sâkî  
Tahammül eyleyemem neşeye humâre degil

O mâhı itse der-âgûş hâle-veş Sa'dî  
Sipihre nâziş ider belki rûzigâre degil

(50a derkenar) Güfte-i Sa'dî berây-ı Telli Pâşâ

**(Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün)**

Eyâ veliyy-i ni'am mazhar-ı 'atâ'ullâh  
Ser-âmed-i vüzerâsın 'aleyke 'aynullâh

Sen ol vezir-i mükerrem o zât-ı yektâsın  
Degil tedâriküñ illâ ki hasbeten lillâh

Ne hâcet eyleye evşâf-ı pâküñi Sa'dî  
Ki nûr-ı cebhe-i pâküñ yeter bu hâle güvâh

Umûruña ola tevfiq-i Haq müdâm refik  
Hemîşe emrine ola muî' devlet ü câh

Hudâ vücûdñi hıfz eyleye haşâlardan  
Ola hemîşe saña lutf-ı Kirdgâr penâh

(50b derkenar) Târîh

**(Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün)**

Vezîr-i kâm-rân ol mazhar-ı elîâf-ı Rabbânî  
Çü iqbâl ile kıldı bu sarây-ı dil-keşi me'vâ

Görüp bu dergeh-i vâlâyı Sa'dî söyledim târih  
Zihî bâb-ı mu'allâ menzil-i beyt-i 'Alî Pâşâ (1141)

(50b derkenar) Beyit

**(Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün)**

*Vaşl-ı bayrâma irer kıadrini bilsün Ramazân  
Bir ‘aceb vâsihta oldu Receb oğlı Şa‘bân*

(51b derkenar) Gazel

**(Mef‘ûlü fâ‘ilâtü mefâ‘ilü fâ‘ilün)**

*Mihrâbı taş iden gam-ı ebrû degil midir  
Mir‘atı vâlih eyleyen ol rû degil midir*

*Bildük sükûnuñla sebebin zâhidâ seni†  
Hayrân iden o çeşm-i sühan-gû degil midir*

*Nîk ü bed-i cihân nazar-ı senc-i diqqat ol  
Şarrâf-ı ‘akla çeşm-i terâzû degil midir*

*Şûfî seni de vâdi-yi hayretde ‘aşk ile  
Mecnûn iden o gözleri âhû degil midir*

*Görmüş o şûh Sa‘diyi kûyında dün dimiş  
Âya hezâr-ı verd-i ruhum bu degil midir*

(52a) Güfte-i Sa‘di Târih-i Kapudân Pâşâ

**(fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün)**

*Bir sehergeh ki vezân oldu nesim-i kudret  
Bir güher eyledi peydâ yem-i eltâf-ı Hudâ*

*Ne güher hüsn ile kıymet-şiken-i dürr-i yetim  
Ne güher kıadr-i fezâyende-i silk-i vüzerâ*

*Ya‘ni kim mîr-i şıtabl-ı şeh-i Dârâ-‘azimet  
İstikâmetle olup himmet-i sulţâna sezâ*

† vezin kusurlu.

Nazar-ı himmetine mazhar olup pâdişehûñ  
Ber-murâd oldu vezâretle sezâdır haqqâ

Böyle bir âşafa her vech ile lâyıkdır kim  
Oldı tefvîz-i donanmâ-yı hümayun hâlâ

Bermekî-tab ' u kerem-pîşe vü cûd-ı kâmil  
Hâtem-i pür-himem Iskender-i Çemşîd-sehâ

N'ola tersâne olursa kademinden ma 'mûr  
Bahtı mes 'ûduñ olur gezdügi yerler ihyâ

Mevcler birbirine müjdeye nevbet virmez  
Şevkten tırmasa bir yerde 'aceb mi deryâ

Dâ'imâ feth ü fütûhat ile mesrûr ide Hakk  
Hızr u İlyâs ola her demde aña râh-nümâ

Taht-ı devletde mu 'teber ola Sultân Ahmed  
Böyle bir âşafa serdârlık itdi a 'fâ

Bu sa 'âdetde görüp Sa 'dî didim târihin  
Berr ü bahra Kapudân Sa 'd Mehemmed Pâşâ (1116)

(52a) Gazel

**(fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün)**

Gevher-i maqşad için halk ile gavgâdan geç  
Lenger-endâz-ı hevâ olma bu deryâdan geç

Olma mizân gibi âvihte-i tâk-ı tama '  
Naqd-i râyic gibi bâzâr-ı temennâdan geç

Ne çıkar halka-begûş-i ser-i zülf olmağdan  
Halka-i silsile-i zülf-i muţarrâdan geç

Virme her kâküle dil olma perîşân-hâtır  
'Aklıñ başıña cem ' eyle bu sevdâdan geç

Olma sûzân gibi pâ-beste-i silk-i ğaflet  
Sen de 'ulyâ-yı mücerred gibi dünyâdan geç

*Sa'diyâ menzil-i maqşûda vüşûl ister iseñ  
Der-i tevhide yapış halka müdârâdan geç*

(52 derkenar) Gazel

**(fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün)**

*Ol ki nâ-maħrem-i mecmû'a-i aħvâl olmaz  
Hiç dilbeste-i şirâze-i igfâl olmaz*

*Yine takşîr-i talebkâr-ı maķâşıda imiş  
Yoksa tevfiķ-i İlâhiyyede ihmâl olmaz*

*Gevher-i feyze seni mâlik ider naķd-i hulûş  
O sited-gâhda bazîçe-i dellâl olmaz*

*Reb'-i meskûnda olan dûde-i şem'-i işyân  
Bir yire gelse ruħ-ı raħmete bir hâl olmaz*

*Ķadr-i mâh-ı Ramazânı bilen âdem Sa'dî  
İyd için muntaẓır-ı ĝarra-i Şevvâl olmaz*

(53a derkenar) Gazel

**(Mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün)**

*Göñül meyl eyledi bir gevher-i nâyâba deryâda  
Düşürdüm hâtem-i 'aķl u şu'ûri âba deryâda*

*Ne hâletdir ki şevķ-i ebruvânıñla kılp secde  
İder teşbîhe kendin mevcler miħrâba deryâda*

*Eger deşt-i ĝamuñda seyl-i eşki eyledim bârân  
Biħamdillâh ki irdim bir der-i sîrâba deryâda*

*Düşelden mâhi-i dil dâm-ı zülfe bend olup ħalmış  
Ĥudâ uĝratmasun bir kimseyi ĝirdâba deryâda*

*Ruħuñ 'aksin çıkarmaz çeşm-i tîrden şubħa dek Sa'dî  
Olur zevķ ehli ma'il pertev-i mehtâba deryâda*

(63b derkenar) Târîh

**(Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün)**

*Bihamdillâh derûn u dîdesin hep halk-ı dünyânun  
Pür itdi lem'a-i envâr-ı feyz Hazret-i râ'id*

*Güzel cem' oldı eczâ-yı havâtır nâm-ı gam şimdi  
Kazıldı şafha-i dilden misâl-i nokta-i zâ'id*

*Vücûda geldi bir şehzâde şülb-i şehriyârîden  
Ki rûy-i tâbdârı mihre râcihdir resim vârid*

*Nice şehzâde kim tercih idüp birbirine hüsnün  
Olur da vâların idbât için hürşid ü meh şâhid*

*Ki ya'ni nahl-i hâkân-ı mu'azzam şâh-ı Dârâ-fer  
Hidiv-i dâd-güster Hazret-i Hân Ahmed-i zâhid*

*Olup evlâd-ı pâkiyle mu'ammer haşre dek yâ Rab  
Zamânında ola hemvâre çeşm-i fitneniñ râkid*

*Didim revnakda melik-i vücûd olduğa târihin  
İde şehzâde Abdü'l-mâlikiñ ömriñ füzûn Mâcid (1121)*

Naql-i min hatt-ı münşiye-i bu çend beyt-i perişân işbu sene-i mübârekede Mîr Elhâc Naşûh Pâşâ tarîk-i hacc-ı şerîfde serhayl-i eşkıyâ-yı 'urbân olan Kuleyb-i nâ-tırâş başın kesdikde zâde-i tâb'-ı faķirdir ki ser-zede-i kalem müşkîn raķam olmuşdur

(63 b) Târîh

**(Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün)**

*Hân Ahmed şeh-i mu'azzam kim  
Zâtu cism-i cihâna rûh oldı*

*Levh-i mir'ât-ı kalbi her emre  
Menba'-ı cevher-i sünûh oldı*

*Nüşha-i hüsn-i ra'y u tedbîri*

‘Âleme mâye-i şürûh oldu

Bir vezîre muvaffak olmuş kim  
‘İffeti ‘âleme vüzûh oldu

‘Alî Pâşâ ki nûr-ı ‘iffet ile  
Kâlbî pertev-fürûz-ı yûh oldu  
(64a)  
Mîr-i hâcc itdi bir güzîde kûlın  
Himmeti bâ ‘iş-i fütûh oldu

Şâf-ı cevher Naşûh Pâşâ kim  
Mazhar-ı nuşret ü cünûh oldu

Taşdı bahr-i veğâmız perîde<sup>‡</sup>  
Devr-i tûfân-nümâ-yı Nûh oldu

Ya ‘ni re ‘s-i Kuleyb-i kelb kesüp  
Eşkiyâ mazhar-ı cürûh oldu

Bezm-i rezm içre def ‘i derd-i sere  
Hûn-ı ‘urbân mey-i şabûh oldu

**Sa ‘diyâ çün bu vaq ‘adan ‘urbân**  
Tâyib-i fitne vü fuzûh oldu

Ta ‘miye-gûne mışra ‘-ı âhir  
Sâl-i târîhine şürûh oldu

Kaç ‘-ı re ‘s-i Kuleyb-i ‘urbâna  
Bâ ‘iş-i tevbe-i naşûh oldu (1121)

(64a) Târih-i Sûr-ı Pür-sürûr-ı Meymenet-maqrûn

**(Mefâ ‘îlün mefâ ‘îlün mefâ ‘îlün mefâ ‘îlün)**

Şehinşâh-ı mu ‘azzam Hazret-i Hân Ahmed-i zî-şân  
Ki bahr-i saltanatda zâtı olmuş güher-i sîr-âb

‡ Bu beyit anlamlandırılmamıştır.



*Felek deryâ-yı 'izz ü şevketinde keşt-i câri  
Melik tâli ' tutar anda kamer der-levh-i usturlâb*

*Ser-i câhına nisbet âsumân bir çetr-i jengârî  
Ki cirm-i şems aña zer-ţop ve ışık câbecâ iţnâb*

*O şâhenşâh-ı vâlâ-menķabet sultân-ı Cem-ķaşmet  
Ger olsa bârgâhında sezâdır şâhlar bevvâb*

*Bilâd ü memleket âbâd u ma'mûr oldu 'adlinde  
Zamân-ı devletinde oldu râhat cümle şeyh ü şâb*

*Bilûp miķdârını 'üryân oldu eşkıyâ kim nâm  
Hulûş u ğayret ü 'adl ü kerem eyler bunı icâb*

*Selamdâr iken itdi mültefit bir bende-i hâşın  
Sezâ gördi yem-i lütfundan aña bir dür-i şeb-tâb*

*Nedir zîb-i ruh-ı 'ayniyyet iy menzil-i 'işmet  
Nedir müştâķ-ı envâr-ı cemâli mihr-i 'âlem-tâb*

*Sipîhr-i 'işmet üzre biri mihr ve birisi mehdîr  
Ķarîn olsa şerefle birbirine olmaz istiĝrâb*

*Ya olmaz mı sezâvâr a'tâ-yı pâdişâh ol kim  
Vücûh ile kemâl-i zâtın eţvârı ider işrâb*

*Edib ü kâ'mil ü fâzil zekî vü efhem ü 'âķil  
Vücûd-ı nâzenîni bir mürettep nüşha-i âdâb*

(64b)

*Gülistân-ı ma'ârîf tâzelendi feyz-i tab'ından  
Zemîn-i 'ilm ü fâzla hâme-i mu'ciz-demi mîzâb*

*Çü sâ'î oldu emr-i hâķ ile icrâ-yı sünnetde  
Müheyyâ kıldı sûr-ı hümayûna nice esbâb<sup>§</sup>*

§ vezin aksak.



Zihî sûr-ı şafâ-bahşâ zihî hengâm-ı mesrûrî  
Ki görmez şevk-i seyryinden bütün çeşm-i kevâkib h'âb

İder gerdûne-i hûrşîd ü tûbâ şeklini i 'lâm  
O zîbâ nahl-i zerrînler o taht-ı âsumân cilbâb

Güneş gündüz sarâyına döşetdi ahtlas-ı zerrîn  
Gice dibâ-yı ebyâz kıldı Hüda kaşırına mehtâb

Mülûkâne ziyâfetler olındı misl-i nâdîde  
Bütün halk-ı Sitânbül oldı baır-ı ni 'mete garq-âb

Felek devr eyledikçe pâdişâh-ı âsumân kadriñ  
Şeb ü rûzın sürûr-ı kadr ide Haq guşşasın nâyâb

Mu 'ammer ola ol serv-i riyâz-ı salţanat dâ 'im  
İde zullında râhat sâkinân-ı 'âlem-i esbâb

Mübârek ide aşhâbına Haq sûr-ı hümayûnu  
Be-nûr-ı Ahmed-i Mürsel be-şıdk-ı zümre-i aşhâb

Bu sûr-ı pür-sürûra yazdılar Sa 'dî bu târîhi  
'Alî Pâşâyı Dâmâd itdi Sulţân Ahmede Vehhâb (1121)

(64a) Gazel

**(Mef' ulü fâ 'ilâtü mefâ 'ilü fâ 'ilün)**

Olmaz mı gülsitân-ı cihânda hezâr zâr  
Gül şöhbetiyle eylemede iftihâr hâr

Ol serv-kaddiñ âteş-i 'aşk u muhabbeti  
Şaldı derûna şevk i/le misl-i çenâr nâr

Nâz eyledikce saña niyâz eyle turma sen  
Rağm eyler elbet iy dil-i bî-ihtiyâr yâr

Divâneden fezâ-yı muhabbet tehî degil  
İy dil yine bu 'arşada bir şehsüvâr vâr

Bu nev-zemîni eyler idim zîver-i kabûl  
Fenn-i sühanda olmasa Sa 'dî şî 'âr 'âr

*Arz eyle hâk-i pâ-y-i şehinşâh-ı ekreme  
Ahvâliñi sen iy dil-i ümmîdvâr vâr*

*Hân Ahmed ol yegâne-i devrân ki himmetin  
Eyler hemîşe gerden-i cânâ kibâr bâr*

(67a derkenar) Beyit

**(Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün)**

*İdince çâr-yâr imdâd-ı rûhânî didim târih  
Söyüñdi nâr-ı Moskov mu 'ciz-i nûr-ı Muhammeden (1123)*

(112a derkenar) Rubâ'î

**(Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün)**

*Nân-pâre idilmeye cilâ-yı vaţan itmek  
Hûn-ı cigeri tûşe-i râh itmege degmez*

*Ebrû-yı kemân-dârı hayâliyle o mâhuñ  
Mihri hedef-i nâvek-i âh itmege degmez*

(145b derkenar)

**(Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün)**

*Va'd itmiş iken bezme kudûmun yine döñdi  
'Uşşâka külâh oynadı yatdı dede zâde*

*Dâne-i hâlini gösterdi kebûter zâde  
Düşdi dâm-ı hevese murğ-ı dil-i avâze*

*İrem dir ise eger kaşr-ı cennet-âbâda  
Göñül sarâyını yapsun kerâsteci zâde*

(173b derkenar)

**(Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün)**

*Bulup âvâre-i vaşl etmişiken bir niçeyi  
Bir yeşil başlı şikâr itdi kebûter peçeyi*

(240a derkenar)

**(Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün)**

*Çalmadı zülfine rağbet gelicek hatt-ı ‘izâr  
Giceyi gündüze katmış geliyor faşl-ı bahâr*

### **Sonuç**

Vanlı Sa‘dî Efendi’nin şimdiye kadar yayımlanmamış şiirlerinin çeviri yazıya aktarıldığı ve şiirlerinden hareketle elde edilen bilgiler ışığında hayatı hakkında bilgiler verildiği bu çalışmada, Sa‘dî’nin şiirleri şekil ve içerik bakımından incelenmiş, şairle ilgili başka kaynaklarda verilen bilgiler elde edilen verilerle karşılaştırılıp yorumlanmıştır.

Yaklaşık yedi asırlık bir düşünce, dil ve sanat birikiminin ifadesi olarak vücut bulan divan şiirine dair araştırmalar sürdükçe yeni isimler ve yeni edebi ürünler ortaya çıkarılmakta veya bilinen pek çok ismin yeni edebi metinlerine rastlanmaktadır. Bilhassa yazma eser kütüphanelerinde mevcut, başta mecmualar olmak üzere çeşitli eserlerin incelenmesi bu zenginliği daha da belirgin kılmaktadır. Pek çok eserin tasnif ve tanıtım bakımından yanlış veya eksik bilgiyle kayıt altına alınması da bu incelemelerin yapılmasını veya tekrarlanmasını zorunlu kılabilir. Hakkında bilgi verdiğimiz Sa‘dî Efendi’nin şiirlerinin tespiti de bu incelemelerden birinin sonucudur. Bu çalışmalarla eserleri yeni tespit edilen bazı şairler gibi Sa‘dî Efendi’nin de bazı kişiler ve olaylar için kaleme aldığı tarihleri, kardeşleriyle beraber yazdığı müşterek gazelleri edebi türlerin varlığına ve muhtevasına dair bilginin artmasına, örneklerin çoğalmasına, dolayısıyla edebiyat tarihi için malzemenin zenginleşmesine katkı sunmaktadır.

Sa‘dî Efendi hakkında birkaç çalışmada oldukça az bilgi nakledilmiştir. Bunlardan en bilineni onun Türkçeciliğine dair Nihad Sami Banarlı tarafından nakledilen birkaç beyittir. Bu bilgi birkaç çalışmada da tekrarlanmıştır. Yaptığımız incelemede Sa‘dî Efendi’nin şiirlerinde böyle bir anlayışı yansıtacak dil ve üslubun bulunmadığı, bu söylemin anlayış olarak henüz uyanmaya başladığı değerlendirilmiştir.

Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 3409 numaralı mecmua içinde Sa‘dî Efendi’ye ait on iki gazel, yedi kıta, yedi beyit, bir rubai ve iki beyitlik de Farsça bir mesnevi tespit edilmiş, bu şiirler

ilk kez yayına hazırlanmıştır. Onun da kardeşi Dürrî gibi tarih kıt'ası yazmak husunda başarılı olduğu söylenebilir.

### Kaynakça

- Abdulkadiroğlu, A. (1993). *Van Meşhurları-İçinde-Van Kütüğü*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yay.
- Abdulkadiroğlu, A. (1999). *İsmail Belîğ Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*. Ankara: AKM Yay.
- Akbayar, N. (1998). *Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmânî (Yâhud Tezkîre-i Meşâhir-i Osmânî)*. C. 3. İstanbul: Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı Ortak Yay.
- Arslan, M. (1999). *Türk edebiyatında Manzum Surnameler (Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri)*. Ankara: AKM Yayınları.
- Aydın, M. (2016). Kaptan-ı Derya Canım Hoca Mehmed Paşa. *Bilig*, 77, 27-53.
- Babinger, F. (1992). *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. Üçok, C. (Çev.), Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Banarlı, N. S. (1948). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. C. II, Ankara: Meb Yay.
- Bilkan, A. F. (1997). *Nâbî Divanı*. İstanbul: MEB
- Bursalı M. T. (1915). *Osmanlı Müellifleri*. Yavuz, A. F. Ve Özen, İ. (Sad). İstanbul: Meral Yayınları.
- Çapan, P. (2005). *Mustafa Safâyi Efendi Tezkire-i Safâyi, (Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'id-i'l-Eşâr) İnceleme-Metin-İndeks*. Ankara: AKM Yay.
- Demir, R. (2016). Osmanlı Şiirinde Acem Simgesi, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Orta Doğu Özel Sayısı*, 43-62.
- Dürri Ahmed Efendi, Dürrî Divanı, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü 3409/1, vr. 3b -73a
- Erdem, S. (1994). *Râmiz ve Âdâb-ı Zurâfâsı (İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks-Sözlük)*. Ankara: AKM Yayınları.
- Erken, A. (2017). *XIII. Yüzyıl Osmanlı Şam Valilerinin Emirü'l-Hacc Olarak Hizmetleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar
- Gedik, N. (2018) Tarih Düşürme Geleneğinin İzinde Üsküdar'ın Kaybolmuş Yapıları, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu X, Bildiriler II*. İstanbul: 245-319.
- İnce, A. (2005). *Tezkiretü's-Şu'arâ Sâlim Efendi*. Ankara: AKM Yayınları.

- Karataş, M., Kaya, S. ve Baş, Y. (2008). *İdris-i Bitlisi Heşt Behişt*. Ankara: Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı Yayınları (BETAV).
- Kılıç, O. (2012). “Van”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 42, s.505-510. İstanbul.
- Odabaşı, M. (2009). *Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhteva 1. Cilt S.234-467*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Cumhuriyet Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Özcan, A. (2010). “Şehit Ali Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.38, 433-434.
- Özgül, M. K. (2006). *Divan Yolu'ndan Pera'ya Selamete Modern Türk Şiirine Doğru*. Ankara: Hece Yayınları.
- Öztürk, M. (2016). *Klasik Türk Şiirinde Merkez ve Taşra*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Serdar, M. T. (2016). İdris-i Bitlisî ve Heşt Behişt Eseri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (2), 493-514.
- Yakıt, İ. (2010). *Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

